

הצלה בזמן השואה / כיצד ניצלו יהודי דנמרק בשואה, ומדוע זכו הדנים בתואר חסידי אומות העולם?

בראש השנה תש"ד החל מבצע הצלה עממי | רבבות אזרחים דנים התגייסו לחלץ את שכניהם היהודים מציפורני השלטון הנאצי שכבש את ארצם | כ- 7,000 יהודים הוברחו לשבדיה השכנה הניטרלית, וניצלו

יהודים על סירה מדנמרק לשבדיה ספטמבר 1943 (צילום: Båd med jøder på vej fra Falster til Ystad i Sverige / ויקימדיה)

אוריאל לוי

עדכון אחרון: 20.09.2017 | 8:03

על פי המסורת, בראש השנה נברא האדם בצלם אלוהים. וכמו בוראן, האדם הוא

בעל יכולת לדעת טוב ורע ולבחור ביניהם. בראש השנה תש"ד (1943) החל מבצע הצלת יהדות דנמרק. הייתה זו אחת משעותיה היפות של האנושות שנבראה בצלם. במהלך החודשים הבאים, הצילו בני העם הדני, במבצע ספונטני אך מאורגן היטב, יותר מ- 7,000 מיהודי דנמרק. יותר מ-99% מהיהודים שחיו במדינה ניצלו מציפורני הנאצים שביקשו לשלוח אותם למחנות ההשמדה דווקא בערב ראש השנה. מפעל ההצלה האדיר, שזיכה את העם הדני כולו בתואר "חסיד אומות עולם", נבע משילוב נדיר של אומץ לב, שיתוף פעולה וסולידריות עמוקה בין בני העם הדני, ונכונות לשלם מחירים בעבור קידוש החיים. בתש"ד שנים לבריאת האדם בצלם, בימים בהם רחקה האנושות מיעודה עד כדי אושוויץ וטרבלינקה, היה מי שזעק: זהו אדם!

לצבא הנאצי נדרשו שש שעות בלבד של קרבות על מנת לכבוש את דנמרק הקטנה באפריל 1940. ממשלת דנמרק נכנעה לנאצים במהירות על מנת למנוע לחימה בתוך הערים הדניות, לחימה שתסכן את חייהם של אזרחים רבים. בשנים הראשונות לכיבוש הנאצי בדנמרק הורה היטלר לשלוט במדינה דרך "פרוטקטורט" ולא בכיבוש מלא. הצבא הגרמני היה נוכח בכוח מדולדל בדנמרק והיטלר הורה להשאיר את המלך, הממשלה, והמשטרה הדנית לנהל את המדינה. בשל המצב הייחודי הזה, יהודים רבים המשיכו בחייהם כתמול-ששום תוך שהממשלה הדנית ומלך דנמרק נלחמים על זכויותיהם.

המלך הדני, כריסטיאן העשירי, היה קרוב מאוד ליהודי דנמרק וראה בהם תמיד אזרחים שווים. לא בכדי הופץ המיתוס (שטרם הוכח) כי לאחר שכבשו הנאצים את דנמרק לבש המלך מגן דוד צהוב והורה לכל בני עמו לעשות כן, עד שבוטלה הגזירה. מה שהוביל לשינוי ביחסם של הגרמנים ליהודי דנמרק היה דווקא מחאה דנית נגד הכובש הנאצי. בקיץ 1943 החלו הפגנות של בני העם הדני נגד המשטר הנאצי, שהתערב יותר מדי לטעמם של הדנים, בפוליטיקה הדנית. היטלר האשים את יהודי דנמרק בהתססה, ובפקודה סודית שנחתמה ב-17 בספטמבר 1943 הורה על "הפתרון הסופי של יהודי דנמרק" שייערך בערב ראש השנה היהודית.

"המנהל נכנס לכיתה וקטע את המורה. הוא הצביע עלי ועל עוד שניים מחברי ואמר: 'צאו בבקשה למסדרון'. כך מתחילה עדותו של נחום פונדק, שנשמעת תחילה כעדות מוכרת של נער יהודי הצפוי לעבור את התלאות, הרכבות, הסלקציה, המחנה, ולהינצל בסופו של דבר בנס לאחר כמה שנות זוועה. אלא שעדותו של פונדק מקבלת תפנית כבר בתחילתה. במקום שהמנהל יסגיר אותו

ואת חבריו היהודים לנאצים – כפי שנצטווה לעשות – הוא מביא אותם לדירת מסתור. "הגיעה אלינו התרעה שמרדף אחר יהודים יחל בקרוב", אמר המנהל

לפונדק ולחבריו היהודים, "מוטב שתזדרזו הביתה. הגרמנים עלולים להגיע בכל רגע".

בכל מדינה אחרת שעמדה תחת הכיבוש הנאצי המנהל הזה היה נזכר כחסיד אומות עולם, והתנהגותו הייתה לאות ומופת לדורות הבאים. בדנמרק, המנהל הזה פעל בדיוק כמו רבבות דנים אחרים ועל כן – נותר אנונימי.

אנדטרת לזכר יהודי דנמרק בכיכר דנמרק בירושלים (צילום: Hovev/ ויקימדיה)

כשהטוב בא, כמו גשם נופל

ב-28 בספטמבר הדליף דיפלומט גרמני, גאורג פרדיננד דוקוויץ, את התוכנית לגירוש יהודי דנמרק להנס הדטופט, יו"ר המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הדנית, וזה העביר את הידיעה למחתרת הדנית ולראשי הקהילה היהודית. ראשי הקהילה היהודית, וביניהם הרב מרקוס מלכיאור שסיפורו הובא בעיתון 'דבר' לפני 54 שנים, מיהרו לספר לבני עמם על כוונת הגרמנים. כך עשו גם הדנים – מנהלי בתי-ספר, מנהלי מפעלים ועסקים שונים בהם הועסקו יהודים, מנהלי בתי החולים, אקדמאים ומורים, ראשי ערים ופעילים מקומיים – כולם נרתמו לידע את היהודים ולהסתיר אותם במהירות לבל ישכח מי מהם ויפול קורבן לידי הגרמנים. היהודים הוחבאו במחסנים, בדירות מסתור, בעליות גג, במרתפים, בגנים וביערות.

"רבים מהם הסתתרו בגנים הציבוריים, בייחוד באוסרסטאד-פארק". סיפר פונדק. "בלילה התגנבו לבית החולים קומונהוספיטל וקיבלו משהו לאכול. יהודים הסתתרו ביערות הסמוכים לקופנהגן. אנשי בתי החולים הדנים ששמעו

על כך התקשרו לחבר המועדון האקדמי לירי מטווחים, וזה שיגר מיד 200 מתנדבים שסרקו את היערות ברחבי המדינה".

בסתיו 1943, קלעים דנים סרקו יערות על מנת לאתר בהם יהודים, במרחק 4 שעות נסיעה מהאמבורג הנאצית. הסצנה נשמעת מוכרת ונראה שהסוף ידוע. אך לא כך בדנמרק. את היהודים שמצאו חברי מועדון הירי ביערות הם העבירו לבתי החולים בקופנהגן. כ-2,000 יהודים הוחבאו בבתי חולים. נציגי כל בתי החולים של דנמרק נפגשו מדי בוקר לדווח ולהתעדכן בנוגע למספר היהודים המסתתרים בכל אחד ואחד מהם, על מנת שאפשר יהיה לפקח על המתרחש ולארגן את הברחתם לשוודיה דרך הים.

משהחלו הגרמנים לחפש את היהודים בערב ראש השנה, תאריך שנבחר כי ברור היה להם שהיהודים יהיו בבית על מנת לחגוג באותו הערב, כל בתי היהודים היו ריקים. חיילים גרמנים הסתובבו ברחובות קופנהגן, וערים דניות נוספות, מחזיקים רשימת כתובות ושמות בידם ומופתעים בכל פעם מחדש לגלות שהיהודים אינם בבית.

"יום אחד" מספר סטפן לונד, "הקיפו הגרמנים את בתי החולים ביספברייג. למעלה מ-200 יהודים הסתתרו במקום באותו הלילה. היה חשש שכבר עם בוקר יפתחו הגרמנים בחיפושים ובבדיקות, והיה צריך להוציא משם את הפליטים. בשעה 9 בבוקר יצאה "הלוויה ענקית" מחדר המתים בבית החולים. במוניות שבהן לא העזו הגרמנים לערוך חיפוש, הסתופפו 200 יהודים. הם היו בדרכם למעגן הספינה שתחלץ אותם לשוודיה. ביום אחר, היו אמורים להתקבץ כ-100 יהודים בבית החולים בליידמאס. הם הגיעו ממקומות מסתור מסביב לקופנהגן. לכולם ניתנה ההוראה להגיע עם תיק יד וזר פרחים, כאילו באו לביקור חולים. מפתח בית החולים הופנו הישר לחדר המתים, שממנו יצאה תוך שעה קלה "הלוויה" נוספת. הלוויות מדומות אלו היו למעשה שיירות של פליטים יהודים שנמלטו מבתי החולים לעבר הנמל, ממנו יצאו לשוודיה.

יהודים מגיעים לשבדיה לאחר שהוברחו מדנמרק על ידי המחתרת הדנית. 6 באוקטובר 1943 (מתוך ויקימדיה)

העברתם של 7,000 יהודים דרך הים הצפוני לעבר שבדיה ארכה כמה חודשים. ממקומות המסתור הוברחו היהודים לנמלים ולחופים במוניות, משאיות, כרכרות ורכבים פרטיים. מאות דנים השתתפו בפרויקט התעבורה היבשתי ובעזרת מאות נהגי מוניות שהתנדבו למשימה, הוברחו היהודים ממקומות המסתור לחוף הים. בחופים המתינו להם אניות מסחר וסירות דייגים שנשכרו ונקנו על מנת להעבירם לשבדיה הניטרלית. בשעות לילה, תחת עינן של המשחתות הגרמניות הרבות בים הצפוני, האוניות חצו את הים. בכל לילה בו תנאי מזג האוויר אפשרו זאת יצאו כתריסר סירות עמוסות יהודים עד סף הקיבולת. לאחר למעלה מ-600 הפלגות – הובלו כל היהודים בבטחה לשוודיה.

המשטרה הדנית, שאמורה הייתה לסייע לגרמנים לאסור את כל היהודים, כפי שהיה בכמעט כל מדינה אחרת באירופה, שיתפה פעולה דווקא עם היהודים. במקרה אחד התקשר מודיע ודיווח על קבוצת יהודים המתכוונים לברוח. המשטרה הגיעה למקום בניידת, עצרה את כל היהודים, הסיעה אותם לעיר סניקרסטן והורתה להם לפנות לפונדק של טומסון – ממנו הם הוברחו לשוודיה. במקרה אחר עצרה משטרת דנמרק קבוצת יהודים והעמידה אותם לדין בפני שופט בעיר הלסינגור. כשנודע לגרמנים על כך, הם נחפזו להגיע לבית המשפט. השופט הכריז שהמשפט מתקיים בדלתיים סגורות ושהגרמנים יאלצו להמתין בחוץ. לאחר מתן גזר הדין דרשו הגרמנים להסגיר לידיהם את היהודים. נמסר להם שכל היהודים נשלחו לכלא לרצות את עונשם. כשהגיעו הגרמנים לכלא נאמר להם שבזמן הנסיעה הצליחו היהודים להימלט משומריהם. למעשה

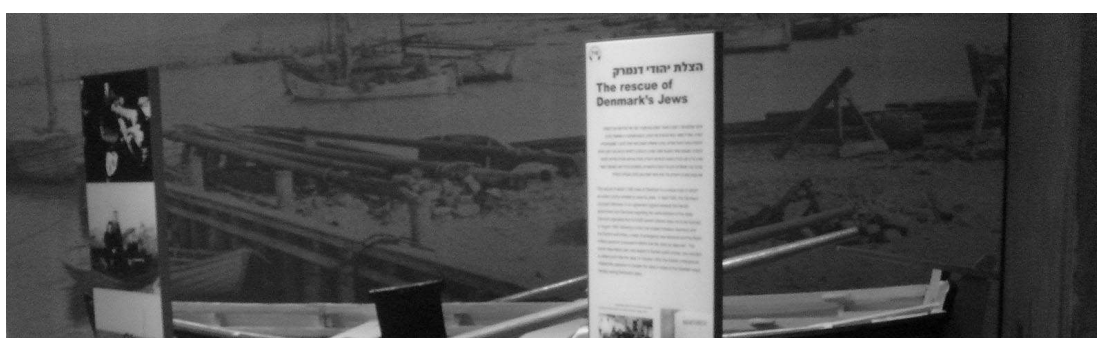
ההתרחשות כולה הייתה מבוזמת והיהודים כבר היו בדרכם לשבדיה בשעה שהגרמנים חיפשו אותם בדרכים בין בית המשפט לכלא.

נשות דנמרק הצעירות לקחו חלק מרכזי במבצע ההצלה: על סירה קטנה בשם 'גרדה 3' הובילה הני סינדינג – נערה דנית – יהודים לשוודיה. לילה אחר לילה

באוקטובר 1943 הפליגה עם היהודים, בהרעיפה חיוכים לחיילי המשמר הגרמני, אשר חזרו וסרקו את הסירה. "או שהם היו גרמנים טובים, או שפשוט נרדמו על משמרתם" כתבה ביומנה. הנערה אליזבת קילר עסקה בגיוס כספים לפעולת ההצלה. "היו בחדרי שתי מעטפות" סיפרה קילר, "באחת היו מיליון כתרם להצלת היהודים, ובשנייה דמי הכיס החודשיים שקיבלתי מהורי – עשרים כתרם". אווה לונד ניהלה את המגעים עם הדייגים ופתחה את הנתביב לנמל. "כשהתחילו לחלץ את היהודים, אימצתי את מוחי למצוא כספים ולמצוא קשרים לבעלי ספינות".

היו גם טרגדיות. באחד הלילות הסיע יורגן גרספלט זוג יהודים קשישים ומפוחדים מסקוואווי שבעיר סניקרסטן לעבר גבעות העיר טיבארוף, שם המתין להם סירה ודייג. סמוך לחוף השוודי עלתה סירתם על שרטון. הגבר הקשיש והדייג טבעו, ואילו האשה ניצלה.

המדען הדני פרופ' ריצ'רד אייגא עבד במעבדה שלו במכון רוקרפלר בקופנהגן. כאשר נכנס למעבדתו חבר וסיפר לו על תכנית הגרמנים, החליף פרופ' אייגא את בגדי העבודה והלך לבתי ידידיו היהודים כדי להזהירם. את אלה שלא היה להם מחבוא הזמין לבוא אליו לביתו. באותו ערב סיפר לאשתו כי יבוא אליהם אורחים. במהלך הלילה הם נעשו המארגנים של אחת מקבוצות ההצלה הגדולות ביותר – כמה מאות יהודים עברו בביתם. במלאת 20 שנה למבצע ההצלה ביקרו משפחת אייגא, יחד עם כמה מצילים דנים נוספים, בארץ ישראל. ריצ'רד אייגא אמר באותה הזדמנות לעיתון 'דבר' כי: "אנחנו קצת נבוכים כשאנו נפגשים בהכרת התודה של העם היהודי. **אנחנו עשינו רק את חובתנו ואנחנו חייבים תודה לעם היהודי. דנים רבים סברו באותה תקופה שיוכלו לחיות ולהינצל בלי שיצטרכו ללחום נגד הגרמנים. המעשים האנטי יהודים פקחו את עיניהם והוכיחו להם את מטרותיו האמיתיות של האויב. מהרגע ההוא התקומם העם הדני ולחם. מפעל ההצלה חישל את העם הדני במרד. הוא פתח בתהליך שהולך את דנמרק למחנה הלוחמים נגד היטלר. לא אתם חייבים תודה לנו, אלא אנחנו חייבים תודה לכם."**

סירה ששימשה להברחת יהודים מדנמרק לשבדיה, בשואה. (מוצג במוזיאון יד ושם) (מתוך ויקימדיה)

ליהודי דנמרק היה ברור כי ימצאו מקלט בשוודיה. ערב ראש השנה תש"ד, הודיעה ממשלת שוודיה בשידור רדיו מיוחד כי היא פותחת שעריה ליהודים. רבות וטובות דובר בעד השוודים בארץ ישראל: קודם כל פותחים השער, רק אחר כך שואלים שאלות. ב'טור השביעי' בעיתון דבר, ב-8 באוקטובר 1943 פרסם נתן אלתרמן את השיר **הלשון השוודית** המתאים כל כך לימינו:

מעטים הם יודעי הלשון השוודית
מי דובר בה? אולי רק השוודים עצמם.
כי ארצם בהרים ובפיורדים אובדת,
וקטן ומצנע העם.

ועת שוודיה אמרה: "הנני מקבלת
מגבול דנייה את כל היהודים הגולים",
נוכחו וראו כל עמי הקלד
כמה דל הוא בשוודית אוצר המלים.

כי רבות מדינות כבר פנהנה הכריזו,
אך הללו הראו את גנזי לשונן
במילות "אינפילטרציה", ו"קוואטה" ו"ויזה" ...
רק בשוודית
מלים שכאלו אינן.

ועת נער נמלט אל גבול-שוודיה מציד-,
היא איננה פונה לעין במפות.
היא פשוט מוליכה אותו פנימה לבית,
בלי לדעת כי זו שאלה של טרנספורט.

מדינות בעולם יש גדולות שבעתים
ומקום בהן רב למחסה ומלון,

אך לפני הצילן איש-טובע ממים
אוהבות הן תמיד להביט בַּמְּלוֹן.

יען שפת מְלוֹנֵן ססגונית כַּפְּרָפֶר היא –
יש "קצה-גבול-של-יכולת", או "כּוֹשֵׁר קליטה".
רק בשוּדִיָּה עוד חי המנהג הברברי
להציע לְהֵלֶךְ כּוֹס תה ומָטָה.

ולכן הגדרות היא איננה בוררת
ואיננה מרבה דקדוקי מנגנון,
היא כותבת פשוט: "הַכְּנִיסָה מְתֵרֶת" ...
ויסלח לה האל על דלות הסגנון.

ויאמר לה האל בדמעה: שוּדִיָּה, שוּדִיָּה, –
שתי מלים נשכחות את כְּתִבְתְּ עַל פתחים.
אך שוות הן טרַקְטִיִּים ואנציקלופדיה,
כן... אפילו בריטניקה... כל הכרכים.

ואזי מלאכים בלחישה יִמְלִלוּ
ואָמְרוּ זֶה לְזֶה: מָה רָבָה הַתְּהוֹם,
אם שתי המלים הפשוטות האלו
הולידו דמעה בעיני מְרוֹם.